

23760

Landsmåls- och Folkminnesarkivet
Uppsala

SMÅLAND

Misterhult

20/1 1958

Skogsmark, Gunnar, 1958

Svar på ULMA:s frågelista M 25 Jaktens och
fiskets betydelse för hushållningen

103 bl.4:o

23760

Xo 4D

M. 25.

Jaktens och fiskets betydelse
för hushållningen.

Uppställningar från Västernorrland,
Thalnarån, Småland (och när-
liggande socknar) av
Gunnar Skogsmark.

I. Allmänna uppgifter.

Eftersom min släkt på fäder-
net ända sedan före 1600-talet brukat och bebott
samma gård från far till
son, har i släkten gäms må-
ga berättelser om såväl nöd-
som normala tider och år-

Landsmålsarkivet, Uppsala 23760
G. Skogsmark 1958. SMÅL. MISTERHULT
SMÅL. M 25

ULMA 23760. Gunnar Skogsmark. 1958
SMÅL. MISTERHULT
Ergl. M 25

Skilt har jakt och fiske ofta
kommit med i berättelserna
samt dessa båda närings-
grenars betydelse för hus-
hållningen.

Den siste i släkten, som
berättade om gammal tid,
var min farbror, Nils Olof
Petters Johansson, vilken dog år
1951 vid 77 års ålder. Jag
kan här nedan nästan ord-
grant citera honom, eftersom
jag gjorde en del anteck-
ningar, när han berättade
för mig samma år, han dog:
• När vi tre bröder skulle
ut på arbete i skoj (skog) i
märk fosh vi utå mot nå
8 ss som massask (matsäck)
en liten träkägg må ~~kägg~~

kernmjölk (kärnmjölk), Vår
 en bröknöding, håg (hård)
 som en skeppamp å mög-
 hi, så mögghgsret stö som
 ett grönt mjöln (moln) bring
 bästen, nr en tuggd st
 (tuggade ost). Ässå nr då
 skulle va lito bätter, en
 tgru ort. (ort är ju denna ort
 detsamma som fisken id.)
 Då va så, di k8nsver-
 de fisk ju den tin. Å då
 va vi ändå ifrå en ganska
 burget hem. Di tabe (tala)
 om standard (eller va då
 ä, di kaller't) men vi
 här i byn (Ströms by i M.),
 vi hadde vår högte stan-
 dard, nr orten gick upp i
 ää å lekte ju våra (vare)

Då va då bafe (bara) te phoe-
 ke (ploeka) dom nã hämnera
 å kasto opp dom på lam.
 Då va bafe te kille (killa)
 dom under buken lito, så
 sto di så still, så en kun-
 ne ta dem över nashen,
 bhämme te å kasto opp
 dom. Di va store som små
 grise, en del å dom, å
 som va då kalas på järsk
 ort en ti framåt. Sär-
 skilt luvot va g8tt(gott)
 å då sa di, innehöll like
 mycke näring som et
 lionsägg, så då fock into
 järskoms (kassaras). Men
 då, vi into hann åte opp
 järskot, då fock vi fhåke
 opp å hänge på bövägga

ULMA 23760. Gunnar Skogsmark. 1958
 SMÅL. MISTERHULT
 Frgl. M 25

to torke (torke). Mörten å
pänkora, di ansås lite
bänner men då va
gott då må. Då va, va
som behöves, för då va
inte direkt skoj, nr di
sv, av då fanns di, som
va så fällie, så di fisk
(fisk) hängt en silhuv
i en snöre i taket över
mattorna (mat-tavlan) å
så sat di å doppa en
påra (potatis) i mot då
där havet, te di kände sa
(sig) mätte. Fisk di nr n
gång ihop te en såd rög-
mjök (rägnmjök), å di
svärtgröt (svärtgröt =
rägnmjölsgröt) må siraps-
valla eller sure krösa i
(lingen)

stället för mjölk, för fattig-
mans ko, ho va' betti smil
(smil = utau mjölk).

Själv minns jag från min
barndom ett "gäng" med gubbar,
som satt och åt "aftarvåk"
(motsvarade kaffedags) vid
en åkerren. Du av dem drog
sig lite ifrån de andra utau
dessa humo se, att Karlén
(han hette Thalle i Ualuvik)
hade ett delikat bogen på sin
brödskena och de blev ruffik-
na, ty den mannen hade sållan
eller aldrig bogen på sin bröd.
Till slut var där en i gänget,
som hade svårt att styra sin
ruffikenhet och han slungade
från en fräga, som gjorde
den sammene demåt gene-

ULMA 23760. Gunnar Skogsmark. 1958
SMÅL. MISTERHULT
Frgl. M 25

7

rad: "Va' å dā för gutt (gots),
du har ju bröskiva?"
Och Karlen måste ju svara:
"Dā å grävsofhäsk. Ja slo
ihäl (ihäl) en grävning i förre
vicka. Dā å redit gutt, må vi
tro. Försök få vi käme!
För i värja åt di fällis
myske grävningekött. Du å
dā gutt om grävning i gryta
(gryten). Dā som finns i
gryta (gryten), dā ska en
lälle (läla) komme i gryta
(grytan)," vitsade den gam-
le och tog belåtet en sta-
digt bet.

Den hände ungefär 1915, då
jag var 11 år. Mannen med
grävningkötlet kunde då vara
omkring 70 år gammal.

Skulle i Malenwik berättade
vidare, att det i hans ungdom
inte var alls ovanligt, att
färligt folk, som saknade
"bå gris å bo, får å höns"
gick åstad och "aktade opp"
grävling, d. v. s. de satte
sig tycke vid grytet och
vuntade i vinstyrningen
eller om höstkrällarna och
f. ö. vilken tid som helst under
året. Färligt folk ägde oftast
varken bosta eller lund men
en kåpp försedd med järn-
fisk med kulling på kumde
vare som helst anskaffa
eller tillverka själva. De kum-
de då antingen trada in
detta spjut i grytet och om
de hade tur, draga fram en

grävling, eller kunde de,
som sagt, endast vänta, att
grävlingen skulle visa sig och
då var det att sticka den.
Ibland kunde grävlingen
komma uti fräs skogen på
väg mot grysten och då gäll-
de det, att springa på den
och sticka den. Men gräv-
lingen kunde vara snabb på
sina korta ben och då var det
att sätta fart ordentligt för
att komma ifrån den. Jag
vill nämna, att Kalle talade
om, att man i gamla tider
använde sig av bloss för att
lysa sig, då det var mörkt,
ty grävlingen med sin gräv-
språkliga gång är inte lätt
att upptäcka. På senare

tid har man utvänt sig av
 carbidlykta och skickade
 någon in en grythund i
 grytet. Kunde det bli
 en väldig strid därinne
 med hundskall och grynt-
 ningar, en musik, som
 kunde låta helt skäm-
 mande i märket.

När grävlingen var hem-
 forslad, var det en slakto-
 den. Då måste man vara
 försiktig för källens skull
 och genast taga bort kär-
 teln under soansen, ty
 denna kärta alstrar en
 förfärlig stank. Den an-
 vändes under grävlingens
 vistelse i idet som mat-
 förråd, eftersom den lär

ULMA 23760. Gunnar Skogsmark. 1958
 SMÅL. MISTERHULT
 Frgl. M 25

Brumma ihop sig och ligga
 och liksom dia sig sjalo
 i denna fettsauhopning.
 När skinet, som tog
 till vara för tillverkning
 av jaktväska m. m. vad
 avdraget, kunde köttet
 användas antingen som kött
 eller rökt och det kunde
 också nedsaltas. Det var
 den fattiges bröd (svovel).

Man kan förstå, att
 även en så enkel jaktväs-
 ka och ett så simpelt bytt
 kunde ha en stor betydelse
 för den sämre lottades
 hållning.

Min far (äldste bror
 till min förut nämnde farbror
 Ails) föddes just nödåret 1868.

ULMA 23760. Gunnar Skogsmark. 1958
 SMÅL. MISTERHULT
 Frgl. M 25

12

Flau kunde berättas, att det under hans uppväxttid, det kunde återkomma - om inte direkt nödar - så dock är med dåliga skördar och att just då fisket fisk er-
bättes, vad man inte genom jordbruk kunnat återkom-
ma. Särskilt berättades han då om "Ortkurra", en sluga nere vid salt-
sjön, där orten (iden) fisk upp i en för att leka på vären. Flau själva fisket till-
gick med blotta händerna, ha vi redan erfaren. Stigarna hade öppen spis och här kunde pojkar gå in och värma upp sig och koka sig

en tas Kaffe samt mjölk
 på pojkar vis. Nu är ort-
 kunnan given men den stod
 kvar tills för bara några år
 sedan. Det var pojkar från
 flera byar, som samlades
 där om vårkvällarna. De
 kom från Lilla Råemar,
 Stora Råemar, Skerum och
 Ström. De gick upp last-
 vis med ort, så att de fick
 knoga hem den till sina
 resp. byar i fackar, sedan
 den lyfts upp lika för alla.
 Det kunde vissa år, att man
 måste ta en häst och vagn,
 försedd med häck och frakta
 större delen inåt landet
 och sälja (eller rent av skär-

ka) fisken, då man inte såg
 sig god att konsumera
 allt i hemmen. Resten fick
 kvinnorna ta hand om
 och flåka, skura (med
 skurborste) och skölja fisk
 en hel dag. Sedan skulle
 orten ligga nedsattad en
 halvt dygn, varefter den
 trädde upp på särskilda
 pinnar och hängdes upp
 på bodväggen för att torka
 i solen. Sedan hade man
 torr ort till nästa vår.

Äldre torkades inte men
 var märt och panka, vilka
 båda fiskarter ansågs sämre
 än orten. Orten skall han-
 ras på luggkubb med yk-

hammare. Sedan kan den
 kokas eller ugnstekas (att
 steka den i ugnen är en se-
 nare metod). Den ätas med
 potatis (för längre tillbakå
 med rovor). Ort är en god rätt.
 Först äts den som färsk, så
 länge den höll sig och sä-
 skilt är då rommen god.
 Det bästa på färsk ort
 ansågs allmänt vara lu-
 budet, som man menade,
 hade samma värings-
 värde som ett ägg. Ett gam-
 malt ordspråk säger, att
 man skall skicka ort-
 hundet till sin bästa vän
 och ortstjärten (som är my-
 ket vanlig) till sin vän.

ULMA 23760. Gunnar Skogsmark. 1958
 SMÅL. MISTERHULT
 Frgl. M 25

Ort fjällen togs vara på delvis
och användes som klammor
i kaffe, liksom även bitar
av torkad älskinn.

Än i dag förekommer om-
skrivna fiskemetoder, fastän
man numera inte färdesätter
ortens på som förr. Numera
har en kusin till mig, Allan
Svensson i Ström, kommit på
att röka den och den blir då
ganska delikat. Nästan år-
ligen far jag ut till Svensson
i Ström, där omskrivna å rök-
ner förbi. Det är då alltid
om våren, när ortens leker.
Är det då inte mera väntat
i än, än än man kan gå
på bolles klädd i stövlar, så

ULMA 23760. Gunnar Skogsmark. 1958
SMÅL. MISTERHULT
Frgl. M 25

17

är det bara att gå i ån och
kasta upp de största starna
på land, där någon går och
plockar dem i säck. Vi brukar
också snärja dem med
en snara av gyllra-träd på
ett spö. När det är mörkt an-
vända vi Primus-lampa att
lysa oss med. Numera tycks
Primorna i byn, att det är
alldeles för mycket arbete
att handskas med ortens mus
för i världen var det västny
förenat med lite fest, då
kärsligt ungdomen under
de äldres ledning, tog hand
om de stora fångsterna.

Mitt farfar, Sven Magnus
Reinhold Svensson från Ström, född

1843 och död 1910, brukade be-
 rätta om Örö-bornas handels-
 resor med ål och andra
 fiskarter ända upp till Upp-
 Köping. På sådana resa kunde
 taga flera besök i Anspråk,
 helst om vinden var ogynnsam
 både under bortresan och hem-
 resan, så att man mesta de-
 len fisk so och inte kunde
 taget segla. Med sig hem hade
 de spiser och andra han-
 delsvarer i utbyte, bl. a. grovt
 och fint salt för nedsaltning
 av nästa säsongs fisk.

Numera skulle en sådan
 rodd med båtens tungt ned-
 lastad av fisk eller ål an-
 ses som en ickevillig pres-

tation men då för tiden gjorde
man inte ^{stor} bak av sådant.

Det var bara, som det skulle
vara. Även Konungens kunde del-
taga i denna rodd och seglats.

Örn ligger i M. Skogens
yttersta havsband och om man
tittar på sjökartet är det en
örhöjd väg däremellan
och norrköping. För att be-
spara sig att dö på värds-
hus i städer, låg man i
båten och sov under nätter-
na, den tid uppshället i
norrköping varade. Inemot
sekelstiftet Konungens de tyska
ålyppsköparna till Öarna
och besparade Öarna den
länga handelsresan. Detta

Var ett gott steg mot bättre
tider. De hade fotografma-
tores i sina stora älsumpar
och de foro runt till alla
går, som hade åt en sälj.
Några ålpriser kan jag tyvärr
inte erinra mig hava hört.
Andra bytesvaror voro mjöl,
socker, sill i tunnor, svavel-
stickor och f. ö. nästan allt,
som sedermera kunde be-
hövas i hushållet.

direkt regelbundet jakt
på pälsbärande djur har
ju förekommit i äldre
tider men menot slutet
av 1800-talet var sådant
jakt mera sporadisk. Men
jag minns från min ungdom

21

som jägare (icke yrkesjä-
gare direkt), som jagade
mård, skorre, grävling,
uttas, säb och råv för Sköv-
vans skuld, ännu hemslin
i sållynta fall. Om pri-
terna stodo i topp, utgjör-
de sådana inkomsten en
icke ringa förbättring av
hushållets ekonomi. Thors
Svensson på Stor-mön (ett
torp under min födelsegård
Gästehult) och Junes son
Olof, som ännu lever, ja-
gade ofta mård, uttas, råv
och grävling. De fingo jag
frut både under min mor-
fars tid och sedermera un-
der min fars tid. Gårds-

bruskarens Gran var också
en skicklig jägare, som då
och då även fällde en rå-
djur.

Rättes åt jago och fiske
var förre into de mestet fråga
om man snala bondes talde
into frammandes jakt och
fiske på sina ågor och vat-
ter. Min morfar, västgöte
till böden och född 1832, död
1908, tillät utas vidare utres
brude torpare och annat
gårdsfolk åt jago och så
gjorde sedermera min far
då han tillträdde godset
efter sin brorfar (min morfars)
De fisk då stor del av
lytet men de ville också, att

jägaren eller fiskaren själv
 skulle ha sin beskärda del.
 Jag minnas mig en episod just
 angående detta från min barn-
 dom. Tiden på Stos-Mon, tor-
 parsonen kom han till Gräss-
 hult och lade en stor knip-
 pa änder framför min mors
 fötter i det han glatt utro-
 pade: "Si här, frua, vä'
 ja' har skjutit i Grästern
 (en insjö på Grässhult, där
 änderna förtrivdes i lag).
 Det var just i "andtiden" au-
 gusti månad. Mor sade då:
 "Tack ska Edvin ha! Men
 Edvin ska väl ha några än-
 der själv?" Varpå Edvin
 självsäkert svarade: "Ja' ska"

noj (nog) nej." Sådant gick i
genymtets tecken men det fanns
bönder, som var mycket räd-
da både om sin fiskerätt
och sina jaktmarker och al-
drig minade vare sig sin
egget gårdsfolk eller andra
att jaga och fiska. Sär-
skilt var där en vid namn
David, som en gång i Skogen
ville en "ljvoskytt", som
han väl kunnat kunna en
stok. Han gick vänligt le-
ende fram till honom och
sade: "Då va' e rysslitt
fin bysse du har. Låt na
(låt mig) få si'na!" Den
andre använde inte ord
utan lammade fram bollen

24

ULMA 23760. Gunnar Skogsmark. 1958
SMÅL. MISTERHULT
Frgl. M 25

i tro, att David ville se och
 beundra den. Men det skul-
 le han inte ha gjort för i
 samma ögonblick fick han
 ett slag av kolven mitt på
 munnen så att tänderna
 lossnade. "Va faen har du
 på minn märker å göra
 nå byssa?" sade David. "Häs-
 te gang ja' få si da i min
 skoj (skoj) skjuter ja' ihjäl
 da (ihjäl dig)."

Där fanns också en bonde
 som vi här kunna benämna
 norr, fast han i verklig-
 heten hette något annat
 (benämningen på ett annat
 väderstreck). Denne hade
 fiskerätten. En fällig man

ULMA 23760. Gunnar Skogsmark. 1958
 SMÅL. MISTERHULT
 Fgl. M 25

hade i dagar och veckor lågt
vudan den sva sällringar
efter den andra, så att han
slutligen kunde köpa sig ett
riktigt metsjö av bambu
med en riktig metren och
ett vackert bemalat flöte
av kork. Fju dagar dato hade
han näst nöja sig med ett
hasselsjö, kontinuerad res
och flöte av tallbark. Själ
hade han inget fiskerättes
och tänkte, att det väl inte
kunde vara så farligt att
gå till norrs fiskerättes.
Här blev han ertappad
av norr själ, som inte
poutade ett grand, då det
gällde att beraka sina w-

27

trossen. Korr gick fram, upp-
pode till sig spöet och bröt
det i bitar. Mannen västar
gråt och bad: "Snälla, söte,
göe korr, låt ma (låt mig)
tervinstingen (ätvinstome)
gå behåll spöet, så ska
han häraättes (hädangfles)
into behövs si ma mer
ve seth vatten. Spöet va
så dyrt." Då sparkade korr
till honom, så att han
for i vattnet och fisk
en kallsup. När han åter
bravlat sig upp på land
fortsätte korr att hämnas
genom att med bitarna av
spöet blå upp mannen.
Denna händelse ungefär vid de-

helskiftet. Så rädda om sin
fiskevattnen och sina jakt-
marker kunde folk vara,
när de voro småbita och
avundsamma. På det sättet
voro ofta backstugusittare och
andra fjälliga människors av-
skurna från att få förbättra
sin kost med jakt och fiske.

Byarnas befolkning, bönder
och småbrukare däromot hade
för det mesta jaktmark och
fiskevattnen, antingen vid kustens
smer i usjvar och kunde där-
igenom betydligt förbättra
sin hushållsbudget, särskilt
de år, då skörden slog feb.

Numera anses både tjur-
fiske och tjurskytte oredligt

men för var det bekvämligt
 vantligt, att någon rus reflek-
 terade däröver. Man menade
 och sade också, att "då vår
 Herre gitt mänskera, då har
 di alle rätt te." Äu i dag
 kan man få höra detta och
 särskilt gammalt folk
 menar nog, att det bör bli
 vara. För många, som var
 van sedan gammalt att
 taga lyta ur björ och skog,
 var det svårt att se detta
 som en ohederlighet och
 därför dröjde det äratå, in-
 nan de nya och strängare
 lagarna efterlevdes. Äu i dag
 finns enstaka tjurfiskare
 och tjurkyttar, fastän de veta,

att stränge straff vänta dem
om de bliva ertappade.

Tristighetens Kunde uppstod
om både jaktmark och fiske-
vatten, särskilt det senare.

Min far fisk, då han låg
på sin yttersta bänk av en
granne, med vilken han re-
dan från ungdomen varit
god vän. Han blev glad åt
besöket först men fann se-
dan till sin besvikelse, att det
most gädd gränser mellan deras
fiskevatten. Vännen var för-
törnad över något angående
gränser och ville nu springa
ut. Så var det med den
panskapen. Strax efteråt dog
min far, ganska besviken på vännen.

Full vänskap och förståelse
 kunde i vissa fall också råda.
 En episod, som belyser detta
 minns jag, att min far be-
 rättade någon gång omkring
 1912 för oss barn. Händelsen
 hade utspelats i slutet av
 1800-talet. Han berättade:

"En dag, när jag stod i vagns-
 lidret och arbetade med nå-
 got, kom Bror Nilsson i Prä-
 kemåla, skogens styraste
 skytt, med bössa. Jag frågade
 honom, vart han tänkte gå.
 Han svarade, att han tänk-
 te gå till sjön Gästern och
 skjuta under. Egentligen hade
 han ju ingen annan helst rättig-
 heter att jaga där, ty Gästern

tillhörde endast gårdarna
 Misterhult, Späskemåla och
 Gässhult (fars gård). Men det
 betydde jag inte nu, el-
 ler ens tänkte på, när brö-
 rade: — Inte fler änder än
 farbror skjuter, den ska
 jag åtaga mig att bära
 hem, rätt så långt det är
 mellan Gåstern och Gäss-
 hult. Då sade Mor Nilsson:
 — Det var bra det, för jag
 behöver nog en bärare, efter
 som det finns gott nu änder
 där och jag skulle bönmar.
 Jag övergav minn arbete
 och följde med tilljön.
 Men, du vilde skapare,
 vad jag fick bära änder!

Jag bar, så Svellen luskade
 och Oror Nilsson gick efter
 och bara skrattade. Hela
 jakten tog bara två par tre
 timmar.

Sjön Grästern, som ligger på de
 tre godsen Misterhult, Späcke-
 mala och Grässhult har sedan
 gammalt haft stor betydelse
 för huskällan som fågelsjö,
 speciellt då ånder. Här har
 i forna tider vinnlat av ånder,
 trots att sjön var mycket liten.
 Numera är den utgrävd, så
 att endast ett träsk med litet
 vatten i mitten återstår och
 ånderna ha lämnat den. Ut-
 grävningen skedd omkring 1918.
 Även andra fåglar, som vore

matnyttiga funnos där, sär-
skilt bekasiner som subel-
bekasiner eller den s. k. hors-
göken. I min ungdom var jag
med om stora andjakter vid
den sjön, sådär 1914-1918. Vi kon-
de då vara tiotalet jägare och
flera. Men denna var intet annat
vad de gamla berättat om
andjakterna vid Västerås.

Den man vid namn Olov
Asp, som var född på Misterhult
under Fredriksholmarnas tid
(herrar till godset före min
morfar) berättade för mig om
dessa jakter i hans ungdom
då jag var inackorderad hos
honom i Västerwik dit han ha-
de flyttat: "Vi sköt, så byss-

ULMA 23760. Gunnar Skogsmark. 1958
SMÅL. MISTERHULT
Frgl. M 25

pipa bjudde värms å en fisk
lev å stamne opp en tag
ibham, anners hadde en
inte kunnt hälle hanna ^(handen)
om pipa, så värms va ho."

Da er åd tauba, åd de
hade mynningsladdare,
som inte kunde laddas
om så fort. Jag har hört
andra säga likadant, bl.a.
den fört nämnde Provtills-
son. Både dessa karlar berättar
de vid var sitt tillfälle, åd de
buro hem stora kruppor med
ändor efter endast några tim-
mars jakt, så mycket en man
orkade bära på bröst och rygg.

Asp berättade desutom om
stora harjakter, som bröderna Frö-

denfeldt, Kammarjunkern och
 rymtmästaren under 1800-talet
 hade anställts under vintern.
 Då hade Axel Asp som pojke
 fått vara med. Han var som
 till bruket. Axel fick taga hem
 en och annan hare, helst den,
 han sköt själv. En vinter sköts
 de av en bon på en hare och
 denna hare jagades de vinter
 efter vinter utan att kunna
 fålla den. De kallade den för
 "Freberius", eftersom den
 endast hade tre ben. Slutli-
 gen föll den dock och han-
 nade i brödena Freidenfeldts
 gryta.

En gammal kronjägare
 Kårtensson från Tybro berätt-

ULMA 23760. Gunnar Skogsmark. 1958
SMÅL. MISTERHULT
Frgl. M 25

ladd för mig om Klappjak-
terna på Svau vid Åland ute
i Thalmar Sund. Det var för-
ligen Storsläkt på Svau på
isén om vinternarna och det
äts svanköt i många hus.
Detta hade förekommit från
mitten av 1800-talet och upp-
åt sekelskiftet.

J m. vet jag inte, om sådan
jakt förekommit, då där nog
inte funnits mycket Svau un-
der de senaste 100 åren. Först på
senare år förekomma dessa
figlar i vikarna vid Ruster av
m. Jag har sett upp till 10 på en
gång i Märsviken vid Misterhult.
Däremot har sjöfågeljakten
 varit stor. Det får man veta,

om man talas vid de gamla
 öborna. Knappast någon gick
 i båt, vad ärendes de än ha-
 va minde till holmar och
 skär, utas att de också togo
 bössan med i båten. Om de
 foro till holmarna för att
 rejölka korna, om de foro
 till handelsboden i Vårsvik
 eller Bussvik eller Åsvik, om
 de foro ut på fiske av alla
 slag, så var bössan
 med, mest då lagelbössan
 men även ibland lodbössan
 eller sälbössan, ty rätt ofta
 kunde det bliva en säl,
 som gav trass till marning
 av färtyg m. m. i st. f. lin-
 olja, som var dyrt. Säl-

ULMA 23760. Gunnar Skogsmark. 1958
 SMÅL. MISTERHULT
 Frgl. M 25

Skinneren ^{fiskhandlaren} var mylliga till
 jaktväskor, stovlar m. m. Dess-
 utom var det en rövar
 mindre i sjön, ty sålen
 har i alla tider varit till
 stort förfång för fisket med
 dess erforderliga redskap. I
 m. kallas 'säl' för 'skäy'
 (med sje-ljud), el. 'skäthum'.

Av sjöfågel har det mest
 skjutits ejder, branta, alfågel
 och torrdunke, förutom and.
 Havorre går nog att äta men
 absolut inte havstjäder, fast den
 kan se stor och fin ut. Min far
 kom en gång vid Skelskiftet till
 Västervik. Vid fiskhandlaren fisk
 kan se en busin till min mors,
 just då denne skulle betala en.

Öbo för en till synes mycket
fin sjöfågel. Han var riktigt
stolt över, att ha gjort så
fin affär och sade, att det
skulle smaka riktigt gott
med en så stor och fin sjö-
fågel och billig var den också,
endast 2 kr. skulle han ge.
Men far kunde upplysa bo-
ron om, att han var kapital
upplurad, ty den salubjudna
fågeln var en lavstjäder.
Han stoppade då ner sin
2-krona och kastade ner
fågeln i båtens till öron, vil-
ken blängde ilsket på far.
Det hände alltså ibland, att
öborna försökte skoja lant-
borna med sådan fågel, som

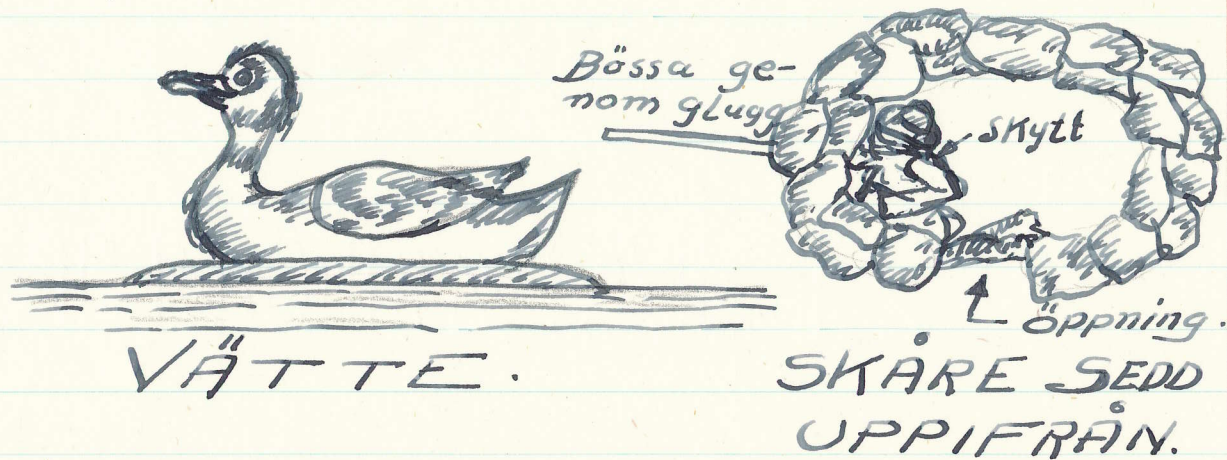
Var oätbar och det lyckades
ibland på grund av lant-
bons okunnighet om sjöfågel.

För fågeljakter byggdes
"skåror" på skären, d. v. s. Man
uppstaplade murar av stenar
och bakom dessa kunde fågel-
skytten gömma sig. Muren
var byggd i ungefärlig cir-
kel med en ingång. Än i
dag användes denna metod
och man ser furet av
skåror i skärgården.

Man använde också "vättar"
eller "ärtlar" till att locka få-
geln inom sköthäll. Man
stoppade upp fåglar, t. ex.
sjöor och satte fast dem på
en brädlapp och lade ut dem

i sjön, d. ex. vid en Vassrugge.

42

För räv fångst användes rävsakar. Jag har hört talas om rävar, som befriat sig ur säcken genom att gnaga av det ben, som de suttit fast med. Rävsaken är nu förbjuden, liksom också ljusstret för fiske av ål, liksom användes man sållova numera 'harkan', som för användes vid ålfiske.

II. Jaktens betydelse.

43

I gamla tider har det jagats varg i U. och jag har vid en föregående frågelistas besvarande skrivit om detta. Vid Färbö herrgård finns resten av en varggrop. I gamla papper, förvarade hos min kusin Allan Svensson i Ström, läser man om å bystämma präbjudens klappjakt på varg, som rivit en kriga man hur det gick för vargen, kunde man inte uttröna.

Räv, mård, lekåd, ulles, och skorre har i alla tider jagats i U., alla för skinnets skull men skorren även i vissa fall för det goda köttet. Jag Räv-

ULMA 23760. Gunnar Skogsmark. 1958
SMÅL. MISTERHULT
Frgl. M 25

mer personer, som ätit ek-
orre och grästa, och det är
en läckerhet.

Jag har hört talas om
Twickelsmäss i Växjö, eller
Skinnmässan och den existerar
visst ännu fast i mindre
skala. Det är i början av februari.

Just nu har jag kontaktat
en skinnhandlare Carl Ivar
Pronaparte (av fransk börd)
och han talas om Skinners-
mässmarknaden i Vin-
nerby i januari månad.
De riktigt gamla priserna
på skinn visste han inte
men åren 1914-1918 stod
mården som nu i 150 kr. Rån-
skinn stod också i 150 kr mot

ULMA 23760. Gunnar Skogsmark. 1958
SMÅL. MISTERHULT
Frgl. M 25

nu endast 2 kr. { 1914-1918 var priset
för fullstor, märkt
mård med man 300kr.

Bonaparte hade ätit mys-
ket skorre och han säger, det
är riktigt gott stekt men har
en liten frän bismak. Det var
förr inget ovanligt med stekt
skorre på bordet. En tygenare
Chau har nämligen varit gift
med en tygenerska, som sederme-
ra dog) hade lärt honom att
slakta igelbott. Sedan den
dödat, gjorde tygenaren upp
en eld och brände av taggar-
na, varefter den kunde flås.
Köttet var istrigt och gust
och Bonaparte jämförde det
i smak med gäskött.

En råvling jagades också för
skinnets skull. Det användes
⊗ man = hämmar.

mycket till jaktträskor bl. a.

Säljaktens bedross av många
orsaker, inte minst hat. Obou
hatar sälen, som äter upp fiskens
direkt på revar och andra
redskap, trasslar till och förstör
redskap för 1000-tals kr. om
året för var och en. Själva har
jag en gång omkring 1922
varit med en lots, Tillman
på Måhålmunds lotsplats och
villjat en av oss Krällen för
jåbetad torskrav (långrev),
där bara några småtorskars
små kvar på Brokarna
och oändligt många stora
torskkrav. Sälen biter
nämligen av fiskens fins
efter masken. Han vet pre-

sig att det sätter en för honom
 själv farlig brok i fiskens
 svalg. Därför togs han bara
 proppen och lades skallen sin
 kvar. Nästan varenda brok
 hade haft tofs men de stora
 hade sålen arbetat syste-
 matiskt, så vi fingo blott
 några småtorskar. Tillman
 blev och framadesom bös-
 kolven samt granade efter
 rövarer. Att Tillman hatade
 sålen, som alla Skärgårds-
 bor, var tydligt. Skinnat
 har man använt till kupa-
 ket, väskor, stölar och bälghand-
 skar. Håret har väl utits i
 nödider men det talas inte
 mycket om. Därmed har

ULMA 23760. Gunnar Skogsmark. 1958
 SMÅL. MISTERHULT
 Frgl. M 25

trawet tillvaratagits. När jag var 13 år, tynde jag och för med en galsas en hel sommar. Skutan var målad med fältran i st. f. linolja. Den gamle skepparen Karlsson kunde ej få tag i linolja, ty det var under första världskriget, då ingen olja fanns att få. Han prövade sig då, att man förs i världen brukat måla fartyg och båtar med fältran och det kunde han ju köpa i Skärgården. Den färgen blev väl så hållbar som den med linolja och lika stark och blank.

Alla de nämnda pälsdjuren

jagades för att få en god tillskotts
 till hushållets ekonomi. I
 gamla tider (och det händer
 än) hade bonden oftast bössan
 med om han t. ex. för till
 skops efter ved eller vid till-
 merluggning. På västen vid
 rågskärdens kunde bössan ligga
 "på luv" i en dikeskant, ty
 när den helst kunde en
 viltbråd av något slag, uppen-
 bara sig. "Lärman på bysa
 hemme på vägga, så får en
 baze (bara) gå i grans så (sig),
 om du skulle komma NS bysa"
 har jag hört många säga, så
 det är nästan gammal tra-
 dition att ha skjutjärnet
 inom räskhåll. Som jag re-

ULMA 23760. Gunnar Skogsmark. 1958
 SMÅL. MISTERHULT
 Frgl. M 25

Den sagt, så hade skärbor all-
tid bussen i båten och ofta
fick den ligga kvar där ve-
kor igenom. Alla skärgård-
bussen voro därför alltid myc-
ket rostiga af kattraatmet.

Jag har kjøbt inuehuft 5 st.
sådana gamla bakbladare,
bl. a. en lång sälbössa
med grovt tillgrad kolo och
8-kantig pipa med tjockt
gods i. Alla voro rostiga.

Förr var det intet vanligt,
än 10-talet harar och
fåglar hängde i bondens
källare. Den som hade
bussen, hade också nästan
allid vilt.

Rainhold Johansson (55 à 60 år)

från Manketorp i Öderhults
 socken, berättade för mig härnäst
 kvällen, att han varit med
 på rikligt gammaldans
 jakter både i Öderhult och
 Misterhult, då han och kam-
 rater, lägo ut vid öppen eld
 och att de stekte en del av
 lytet och att det till den öv-
 riga matsäck var. Så kunde
 de ligga i läger flera dagar
 i sträck och skjuta många
 olika fåglar och andra djur,
 inte minst grävling.

Isars var alltid ansedd som
 mycket matnyttigt, såväl som
 alla sorters skogsfågel och
 sjöfågel. Än skjuta en rådjur
 har alltid anses som stora-

tekt för dess fina Röv, särskilt
 Rötletten och "sadeln". Älg var
 mindre vanligt före i nu. Den
 förekommer mycket mera
 nu där.

Den förut nämnda Reinhold
 Johansson talade om, hur man
 gör "målade räv". Det hade
 han själv varit med om.
 Man tog en lång blyga med
 blyga i lilländer. I blygan
 satte en stor matkroks med
 hulling och på denna satte
 beto. Man rev löpte från bly-
 gan utefter spåret. Man
 stack nu in spåret i råvry-
 tet och lade revan i en
 ögla och sedan var det bara
 att ligga tyst och vänta. Då

Öglan rättades ut, var det knapp
och då var det bara att dra-
ga fram råven, eller råv-
ungen, draga bort krokarna
ur dess hals och så slå
råven i en stav, så att den
dög.

J. A. Göth, Präst i Thronobergs
län hade i sin ungdom varit
med om att tillreda och äta
tjädern direkt ute i skogen,
sodan man skjutit den. De
hade då fläsk med sig, som man
"klädd" fågeln i, sodan den
var plöskad. Rikaså liade man
en källurvud, som man därefter
svepte bring den spräckade fågel-
droppen - blad på blad - och
i förväg hade man gjort upp

eld. När denna brunnit ned,
grävdes tjäderna ned i glöden
och fisk ligga där och baka
någon timme. Sedan grävdes
den fram. Man tog bort
källbladen och feäsket och
sedan hade man något obe-
skrivligt läckert att sätta
tänderna i.

Johan Karlsson, 84 år, från
Korsvägen i Mörunda berättar
om, hur de i hans ungdom
byggde orrstock i skogarna.

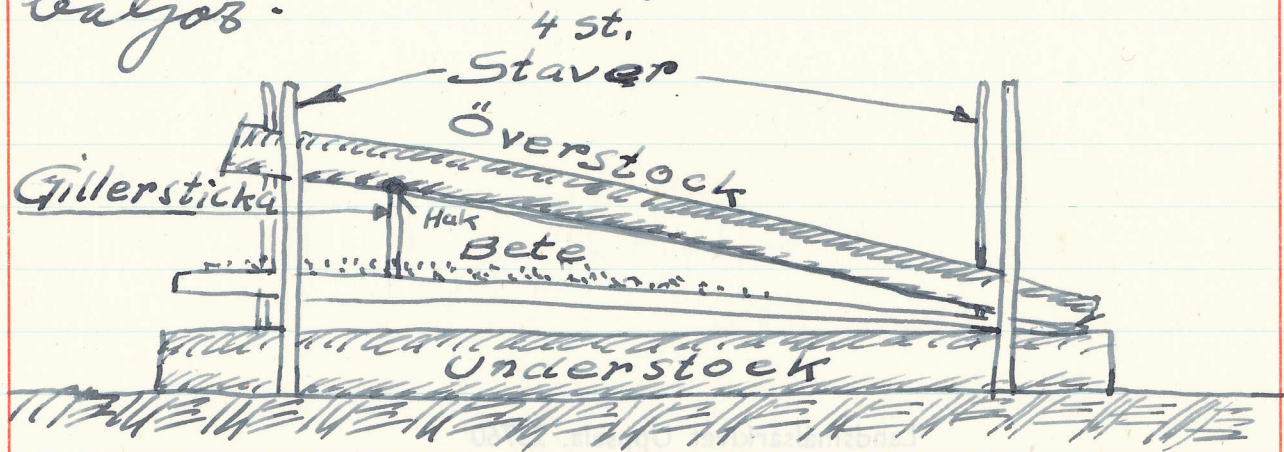
I denna stock kunde de
få äroo andra fåglar än or-
rar, o. ex. tjäder och munkullor.
Utellan två par stavar (som
i en gårdsgård) hade man
en c:a 3 m. lång stock på mar-

Resu. Övann på denna och längs
 med böckenstocken lades en
 lina för betet, såd eller an-
 nat göds. Däröver uppgillras
 des ytterligare en stock me-
 delst en gillerstiska unge-
 fär som i de gammaldags
 "klampriät-fällarna". På
 översta stocken kunde de ofta
 för effekters skull linda
 fast stenblock. När nu fåg-
 larna började picka i sig av
 betet, föll gillerstiskan, som
 sat i sin hak, ombull och
 överstocken föll ner och slog
 ihjäl fågeln, ibland flera.
 Den sidos stock kunde stän-
 digt stå gillrad och viljas
 gång efter denna och i den

Kunde en betydande mängd
fjögels dödas. "På det viset",
säger Karlsson, kunde även
en fattig familj näst ofta
ha färskvilt på bordet
och det betydde en hel del
för lushållets ekonomi.

Fisk man var av man
kunde äta upp, kunde man
salta ner fågel i tinor eller
baljor.

ORRESTOCKEN täcktes med ris.

Viltet tillvaratogs på olika sätt. Det kunde saltas ner i tinns, som ofta into voro laggade kärib utan helt enkelt en urholkad stock, där kärnan varit mursten, så att endast en skal återstod efter urholkningen. I ena ändan av den så uppkomna cylindern sattes ett lock och i den andra en botten, vilken sedan fastsattes för god. I min fars förelärdaken, strom i M. Jims en tidan saltina. Men man be- gagnade också baljar och andra laggade kärib, såsom kar, där det var fråga om större ned- saltningar, exempelvis på herrgårdarna. Trattlättrades av exempelvis rådjur kunde

ULMA 23760. Gunnar Skogsmark. 1958
 SMÅL. MISTERHULT
 Fgl. M 25

rökas. Älliväringe Karl Petrus
 Tichlasson, Södra Hånggatan
 13, Oskarshamn, f. d. lant-
 brukare från U. röker än i
 dag både bogar, köttsträcker
 och lär av rådjur och även
 vissa delar av älg. Han har
 sedan barndomen varit en
 duktig jägare och deltagit än i
 dag i jakter på både hare och
 stornilt. En annan metod var
 att torka vissa delar av viltet,
 särskilt lär och bogar. Före
 torkningen saltades köttet litet
 lagom, så att inte flugor o. dy.
 kunde slå sig ner på bitarna.
 Det sås var att göra s. k. sprickor
 för genom att upphänga bitar-
 na i öppna spisel. Tre dagar

var visst normen. Fjögleröet
kunde rökas och ansågs som
särdeles läskert. Det kunde
då vara av olika fåglar.
Sedan rökning förekom i
basta, en röklus, som varje
gård bestod sig med. På Säl-
hult fanns en basta, där
kött av både vilt och tamdjur
röktes. Rökning av vilt före-
kom mer i gammal tid.
Före rökningen streptes bitar-
na, d. v. s. lämsattades och
fisk ligger och suftar till sig
många timmar, innan de
hängdes in till rökning.

I alla äldsta tid åt man
novor till vilt, sedermera po-
tatis, inte så ofta bröd, efter-

60

som skördarna ofta slogo jeb.
Bräde skogsfågel och sjöfågel
ansågs förnämligare som stekt,
likaså mycket annat vilt
men fattigman hade inte
alltid något fett att spräcka
med och steka i, varför han
oftast fisk nöja sig med att
koka viltet. Allmänheten
uppställningen om kölloda
kunde variera. Särskilt an-
sågs jägare viltet förmer än
köu av boskap, som de ate
mera i nödfall, då jaktens
slog jeb. Under däremot, holla
i regel på köu av boskap
och jag har hört gamla
bönder direkt uttala sin av-
sky för vilt och annat, att

sådant inte är för Kristet folk.
 "Hru vake för karstak å
 f8 jef!" har jag hört sägas.
 Särskilt har i alla tider
 dock skärgårdsbon med god
 smak ätit sin sjöfågel, såväl
 bon fisk samt järkastats
 nyjälällesna. De ansågo
 både fågel och fisk mycket
 näringsrikt. Bland bönder
 förekom fordoms på
 minst både två och tre gånger
 i veckan. Annars hade de in-
 gen mat föt, både de. Men
 fattigt folk såsom bark-
 stugusittare, statare och tor-
 pare äto sill (saltad i tunnor)
 flera gånger i veckan med lit
 gon (krossa) och potatis till. Det

Gammal god om folk, som Sällan
 hade annat än salt sill, mål
 efter målsant möjligen grovt
 bröd, när sådant kunde ästad
 kommas. Allt enl. de gamlas
 berättelser och vad jag själv
 sett i min barn- och ungdom.

Måsågg insamlades genom
 besök på klabbarna i häck-
 ringstid. De ätos som stekta
 och som ägggröra, vilken til-
 lagades på följande sätt:

Et: 5 st. ägg, 1 msk. mjöl
 (vete) 3/4 l. mjölk, vispas sam-
 man och får långsamt sjuda
 över långsam eld (brag värme).
 Saltas och ätos till fläsk
 och bröd, i bästa fall också smör på
 brödet.

ULMA 23760. Gunnar Skogsmark. 1958
 SMÅL. MISTERHULT
 Frgl. M 25

Ejderdunns tillvaratogs alltid till madrasser och kuddar och det har i alla tider ansetts fint att ligga på ejerdunn. Färdigt folk, drängar och pigor lägo på halvmadrasser eller direkt på halu. Svandun ansågs ännu färre än ejerdunn och det användes också till brän på klänningar och tofflor av tyg.

Av bl. a. grävlingsskin gjordes jakträsikor och maträsikor, som i u. kallades monkeslanger, antagligen emedan de ofta innehåller matsäck av "munkar" såsom raggmunskar och veteujölsplättar. Se bilden! Sedana

Väskeor bäros i lång remsor och
kommo därför att slungas
mot ena låret under gång,
varför ordet 'slunga' eller
på M.-dialekt 'slonge'
kom med i benämningen.

86-åriga Anders Johan Persson, Västerås

hade en "monkeslonge"
av grävling, där huvudet av
grävlingens bildade överfallet.
Monkeslonge.

Till fotsäck på
slädar s. k. skrin-
dor el. skrimmes (ej
att förväxla med
höskeinda), användes
älghud med hårsidan utåt, så-
vål som reulind. Den snars fr. trånland.

I skärgården kunde jag i min
 barn- och ungdom, då jag var
 med min far på auktioner, få
 se många slags väskor av säb-
 lumb, likaså storlar, ^(handkar) allt från
 jorden. Rådjurshudar
 användes som mattor under
 skrivbord eller spändes upp
 på väggar, där de utgjorde
 underlag för upphängda
 bössor, pistoler och andra vapen.
 Många hade stora älghudar
 på rumsgolvet och där ännu.
 Av karshinn byttes mjuka
 mustofflar. Som kritpussel an-
 vändes hartassar samt till att
 stoppa spiselhållare med (likörer
 och fågelvingar). I skolan
 användes hartassar både till att

Stycka ut på svarta tavlor och
 två samma ändamål för griffel-
 tavlan, varvid den genombor-
 rades med en syl och fästes i
 griffeltavlaens ramhål med
 ett snöre. En liten flaska vat-
 ten fanns också med, så att
 man kunde dränka över taf-
 lan först. Ända in i min
 skoltid, omkring 1910 användes
 hartasser. Plorna skulle vara
 klippta, så att dessa inte gör-
 de revor i tavlan. Före klipp-
 tes härskinn i reusor och in-
 värdes i matar, något som
 åter tycks hava blivit på modet.
 Härskinn användes till boa, li-
 kare märk^{iller} och skor. Av flera
 lopsyddas skorresten gjordes

västar. Äu i dag lever så gammalt ordspråk (utrop) kvar i M. "Har du silt (söt) min iskomväst!" Detta utrop hörde jag ofta bl. a. min far använda, om det var fråga om något, som han tvivlade på. Det var nämligen inte var man, som bar en sådan väst. Trollhare sköts i enstaka fall och den hade svart päls samt kallades också för björ. Det var en särskild sorts karar, som synes av den nedånda tidningsnotisen, så skjutes ä i dag en och annan trollhare. Salspåk användes förutom till tran, även att smörja in stövlar och grövre skodon med, ibland

Kolsvart trollhare sköts i Långemåla

En kolsvart hare har skjutits i
Abro, Långemåla. Skytt var
fabrikör Martin Fager, Ruda,
som försäkrar att haren inte hade
ett enda hårstrå av annan färg.

Professor Hjalmar Rendahl be-
kräftar att uppgiften mycket väl

kan vara riktig. Just i Kalmartrak-
ten finns en liten stam kolsvarta
harar, som troligen uppkommit
genom mutation, varefter färgen
sedan blivit ärftlig. Han erinrar
om att den omnämndes 1847 i Sven
Janssons klassiska verk »Sveriges
fauna», där en uppgift från 1832
citeras, vilken torde vara den äld-
sta om svart hare i Sverige. Den-
na hare benämndes även bjären
eller trollhare. Ett uppstoppat ex-
emplar finns på Riksmuseet. Det
är dock ytterst sällan man får
uppgifter om att trollharar skju-
tits.

Understöd åt fiskare.

Till understöd åt saltvattenfisk-
kare vilka råkat i ekonomiska svå-
righeter till följd av 1914 års fiske
förordar fiskeristyrelsen till kom-
muner i Kalmar län 5.900 kr. var-
dera till Loftahammar 1.100 kr.,
Gladhammar 2.000 kr. Misterhult
400 kr. Dörby 700 kr. Söderåkra
900 kr. Ottenby 800 kr.

Landsmålsarkivet Uppsala. 23760
G. Skogsmark 1958. MISTERHULT
SMÅL.

Till seldon. Av fågel tillvaratogs,
 förutom dunet, fjäderpinnor och
 nagga bröstet med samt vingen
 och sopra av fjäskhällen med.
 Även användes vinga och sopra
 ihop mjölet med en bakskivare
 sedan denna skrapats med kniv.

För medicinskt bruk tillva-
 ratogs bl. a. bävergäll, som gavs
 ut svio, då de inte trivdes och
 växte. 80-åriga Gustav Karlsson,
 Västerwik hade svio i staden, när
 detta var tillåtet och han gav
 sina svio bävergäll. Rävlinga
 och nävgalla har man också
 tillvaratagit men till vad slag
 sjukdomars blanda har jag inte
 reda på. Om man tillvaratagit
 små stonar ur gaderus krävs

för att därmed utläga skräp ur
 ögon, har jag inte hört talas
 om. Men till detta ändamål
 användes Kräftsten, den lilla
 vita, jämna "sten", som lärt ut-
 göra en del av Kräftans balans-
~~organ~~^{organ} i dess leuod. Jag har själv
 provat dessa stenas. De cirkulera
 på hornhinnan och draga ned
 sig smolket. I all synner-
 het äro de bra, om man får
 en hårstrå på ögat. Hårstrået
 snor sig då runt stenen och föl-
 jer ned på stenen, då man
 tager ut densamma.

I de småländska skogs- och
 sjöskänarna har all sorts jakt
 i äldre tider varit av oerhörd
 betydelse för hushållets ekonomi.

III. Fiskets betydelse.

På min morfars, sedermera min
 fars gård, Gällshult i M. famus en
 yrkesfiskare, Anders i Djups-
 sund (el. Sunnet = Sundet). Dou-
 ne levererade alltid bl.a. jüb-
 fisker, abborre, vilken varis jüb-
 afön om kvällen äts stuvad.
 Detta var tradition på den gården.
 Denne Anders, eller Andersson,
 eller som han gemenligen
 kallades, "Morbro i Sunnet"
 (= morbro), var helt yrkesfiskare
 och hade inget jordbruk. Han
 hade endast en ko, en gris och
 några höns. Att kon slog han
 vass om somarna. Grisen och
 hönsen fingo fiskrens, eller

ULMA 23760. Gunnar Skogsmark. 1958
 SMÅL. MISTERHULT
 Frgl. M 25

71

"rämmarna" som det heter på
M-dialekt. Vid den ränn stora
insjön Götensjön, som grän-
sar till Gässlult, bodde också
en yrkesfiskare, Karl Olsson i
Sandvik. Denne var egentligen
torpare under Götens gård men
jordbruket var så minimalt,
att han allmänt ansågs som
yrkesfiskare. På Gässlult be-
drovs också ett ganska regel-
bundet fiske av godsägarens
själv, sin morfar, som vid
Marsvikens från havet djupt
inträngande spets hade ett al-
lus och en albista vid sag-
brannen, där ett väländrag
från den fört outalade sjön
Gästern rann ut i viken.

Morfar och sedanmera min far
 bedrev också årligen not-
 fiske på väterns båd på Näs-
 viken, Kvalsholmsfjärden och
 Göllemaren. Den senare var en
 insjö, som inte direkt tillhörde
 Råshult. Vid Näsvisken låg
 notboden (el. notboa), som
 hade till uppgift att lysa
 godsets stora isnot. Före mor-
 far hade bröderna Freidenfeldt
 idkat isnotning och deras
 far, majoren Före dem, långt
 neråt 1700-talet. Notar hölls
 i ordning, lagades och påbygg-
 des av "notkungen", som
 på fars tid hette Gustav
 Andersson från Näsvisk, en
 skattskeppare, som alltid var

ULMA 23760. Gunnar Skogsmark. 1958
 SMÅL. MISTERHULT
 Frgl. M 25

hemma under vinterarna. Han
 var en erfaren notare, och not-
 kung är efter år och honom
 måste alla i notgången bli
 lyda. Jag var själv med och
 "repade tross", vilket vi små-
 pojkar alltid fingo göra. Not-
 ringen började med att man
 "väckte" isen, d. v. s. högg
 upp vakar vid båda sidor
 av viken ända ut, där no-
 tar skulle dragas fram under
 isen. Sedan drog notar och
 annan redskap på en stor
 kälke ut till begynnelse-
 punkten, där den fänktes ner
 i en stor vak. Sedan förde
 notkungen på sin sida och
 en annan på andra sidan

av viken noten mellan Jakobna
 mestelst en "rå", en väldigt
 lång långa. Noten drogs av
 Karlar försedda med en s. k.
 uk (= ok) som med kadjn
 var spänt bring livet. Not-
 dragarna ^{gingo} gick då baklänges
 från vak till vak med uket
 på ryggen och drog. Helt
 de var försedda med trä-
 por" på gollerna, de v. s. träsu-
 lor med stältaggar för att ej
 halka. ~~Kopier~~ Kommer pojkar,
 som repade cross från vak till
 vak, så att man kunde gå sin
 bana. Vid slutändan av viken
 höjdes upp en s. k. örbrunn,
 där den stråformiga noten
 drogs upp och all fiskes us-

ULMA 23760. Gunnar Skogsmark. 1958
 SMÅL. MISTERHULT
 Frgl. M 25

samledes. Det kunde då vara
 alla sorters fisk, som före-
 kommo i vikar, niort, abborre,
 panka, flia, gädda m. fl. Men
 sådant utdragning tarvade
 mycket folk, som ibland del-
 trummades ihop på frivillig
 väg mot del i fångsten, dels
 bestod av godssets eget folk.
 Ut och redskap voro dyrbara
 och fisk man då så dåligt
 varp, så var det stor förlust.
 Men många gånger förslog
 det bra och både i nu tid
 och i forna tider kunde det
 ibland, att man fisk giva sig
 iväg uppåt landet med häst
 och sladd, försedd med liak
 och sälja fisk.

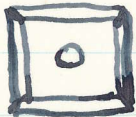

DRAGKEDJA

KLOTS AV TRÄ ATT

Klotsen uppifrån.

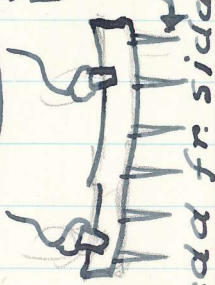

TJUGA var med på föres under isen.

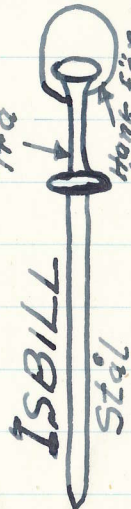
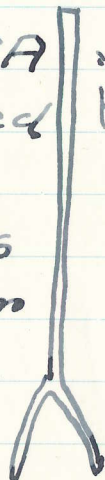
Slänga kring tross.

Ståltaggan

TRÄ-SULA sedd underifr.

ISTRAMPA

Stål
ISBILL
Holt för handloven.
RÅ, som föres under isen från vakt till vakt.

NOTKÄLKE att draga noten m.m. på.

REDSKAP FÖR ISNOT.

Sedan fisken upptamlats
och fortärats, byttes den upp på
deltagarna. Notägarens fisk på
luvudparten men hade
varpet varit god, så kunde
gårdsfolket och övriga del-
tagare gå hem med en god
del till var och en sin hus-
håll. Vid örbrunnen sam-
lades ofta backstugusittare
och andra jämtiga. De höll
noga reda på notdagarna,
då de visste, att de kunde få
sig tilldelat en hel del fisk,
om varpet förslogit. Det
hände ibland, att man sam-
ma dag drog ut med noter
på kälken för andra gånger
och gjorde en nytt varp men

77

ULMA 23760. Gunnar Skogsmark. 1958
SMÅL. MISTERHULT
Frgl. M 25

Det var sällan, ty varje varp
 tog timmar i anspråk och
 notarna voro frusna och
 ville hem. Andra fiskare,
 som behöfde bete kommo
 på skridsko (M. diab. = skräsko)
 med bleckkrukor för att
 få småfiske, t. ex. löjor och
 småflor. Simpor dugde och
 så till bete, om de skuro smides
 i bitar. Före äts simpor i form
 av simploppa, vilket enl. de
 gamla inte lär hava varit
 någon direkt dålig kost.

Sedan noten helt arbetats,
 drogs den ned för kälken
 och lussades upp i sin mast
 utanför notboden, där den fick
 isas av och torka till nästa gång.

Insjön Tötenuaren låg ett
 gott stycke från Gåsshult och
 om det då blev fråga om att
 draga ut på den sjö, fisk
 noter hämtas från notboden
 nere vid Mårsviken med häst
 och blöde, varefter den frak-
 tades upp till insjön med
 folk och allt. Här fisk man
 mera typiskt insjöfisk som
 ombyts för saltjöfiskan. Då
 måste folket också ha mat-
 bäck med sig, ty det var för
 långt att begiva sig hem till
 Gåsshult för att äta.

Insjönotning förekom upp till
 tre gånger varje vinter, då
 behovet kunde anses fyllt för
 säsongen, helst om det föreslås bra

M: s. Sköns största gods väster-
 lund hade egen ruddamm, som
 ämnas fins kvar, fastän torrlagd.
 Rudans ansågs nästan lika goda
 som Karp, om de ugnstektas.
 När främmande kom helt
 apropå tis godset, var det en
 län. Sak att lova upp så
 många ruddor, som behöfdes
 och bjuda främmandet på
 ugnstekt rudda, en läckerhet.
 I den fört nämnda insjön
 Gästern på Gässtult finns
 också ruddor i vilc tillstånd och
 det var mest torparnakring
 sjön, som tog dem till sina
 kushäll. Rudan har dygnak
 men den brukas försvinnas
 vid ugnsteking. Thokt rudda

smakar dy. Rudan han ligga
 infusen i isen över en hel
 vinters och leva upp på vären.
 Om en torpare i klara isen
 såg en sådan ruda. (De kunna
 vara mycket stora ibland) Kunde
 han ligga ut den ur isen
 och tagg honom den till sin hus
 håll. På Virbo gods i v. fiskades
 för i Virån nejönöga. Då skulle
 den fiskande helst hava en
 stekpanna med sig och göra
 upp eld på stranden samt
 steka och förtära nejönögat
 fullständigt färdigt, om det
 skulle smaka godt.

Fiske bedros av såväl färdigt
 som välbärgat folk, bönder o. d.
 På öntern var angeltrobb stömm

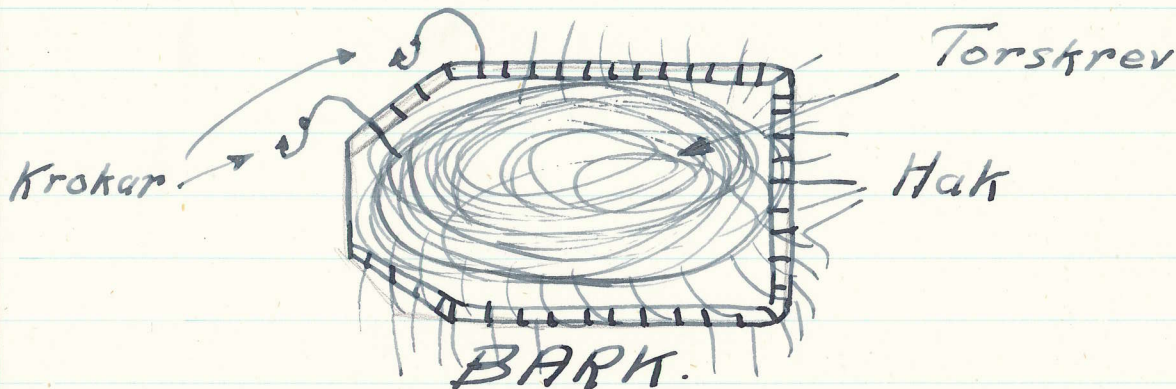
tyckt nöje av storbönder och
 Skoppare, som gingo hemma
 över vintern. Isläke klubbades
 på nätgammal, klar is. Det
 gällde då att springa lätt på
 isen, så att den ej brast. Med
 en träklubb slog man till
 mitt över lakens huvud, så
 att denna durade av. Sedan
 löng man ut den med yxa
 eller isbill. Så kunde också s. k.
 isgäddor slås men det var ett
 livsfarligt fiske, då isen lätt
 kunde brista under den fiskande.
 Isklubban hade ett långt skaft,
 så att den, som slog kunde
 hålla sig långt ifrån. På vå-
 rarna och somrarna brändes
 gäddor av snarpojar, som

Därmed kunde giva sig god hand
 tag till Posthållset i familjen.
 De hade då en snara ~~sa~~ av
 ytttertråd. De snärjde gäddar
 medan den stod och dånade
 i solskenet. Fattiga pojkar kunde
 på så sätt betydligt bidraga
 till försörjningen. Ribas ut-
 tade de på mask, såväl i
 vikarna som i insjöarna.
 Ibland kunde de komma hem
 med hela skäppborgas fisk,
 ibland endast med några stycken
 fiskar, uppträdde genom gäl-
 larna på en sly. Drasen
 eller på M-dialekt "brasen"
 togs i mängder i insjöarna,
 ibland också sutars eller på
 M-dialekt "suttar". Drasen

pankor och småmört åt man
 godordnags och mysken an-
 man fisk, som man numera
 knappast äter. Rindan ratas
 nu och knappast någon vet
 att den är en läckerhet. Pro-
 nu är alltså bering. Pankor
 "torkades" i "borägga" i solen,
 sedan den varit i salt två dygn,
 alldeles som orten (iden). Tim-
 man, som går i försarna och
 väl egentligen är en sämre
 lare fisk anses numera knap-
 past ätlig men den äts för-
 fastän den även då anses för
 en mycket dålig fisk. Likaså
 fiskades i värarna och äts med smul.
 Strömming eller som Skarbo
 säger "småsil" har alltid fis-
 kats i M. uto i havet med bitar.

Försk skall fiskas endast i de månader, som innehåller bokstaven "r", det är en gammal regel. Övriga månader innehåller den mask (vit). Alltså fiskades den i januari, februari, mars, april, september, oktober, november och december, ända av årets månader. Försk fiskades dels med torshov, som man for ut och lade på kvällen samt vittjade på morgonen. Den betades först upp på en s. k. bark, en bräda, försedd med kant runt om och på denna kant fullt med hak. Krokarne betades med bilar av stömming. Denna procedur tog en

svimmerlig tid, eftersom en
torstkrev var mycket lång.

Flera krokar kommo vid betning att sitta i samma hak.
Jag har förut beskrivit, hur
sådan kunde ställa till i en
torstkrev.

Det annat sås var en
svörtorska. Det var ett en-
kelt redskap, som användes
då. Endast ett snöre, för-
sett med säcke och krok
begagnades. Man rodd eller

seglade ut till sin torskggrund,
 B. ex. "Pusken utom Gästern".
 Man brukade vara två å tre
 man i båten man flera bå-
 tar kunde ligga vid samma
 grund. Västa snörtorskua-
 naden var september. Man
 sänkte snöret, tills sänket
 tog i botten, då man ropade
 till sig några alnar och sedan
 vände man snöret endast
 en varv om pekfinger, var-
 efter man väntade på napp
 på broken, som var bestad
 med en strömmingsbit, helst
 då gäle, som lystes röta i nät-
 net. När man kände sin
 ryck, slöt man till litet
 så att broken lögg fast i

torskens svalg men sedan var
 det nog så med, att man
 drog och repade in kon-
 timerligt, annars var det
 snart "adjöss" med torsken.
 Min morfar och min far fero
 regelbundet ut och svartor-
 kade på "Munken Ulov Fä-
 stes" minst en gång varje
 september. Många gånger var
 jag med far på dessa färder.
 Vi hade oftast sällskap med
 en skärgårdsbo och fiskare,
 Karl Petrus i Uarsö, vilken
 var van på sjön. Det hände
 några gånger, att båten blev
 nära halv av torsk, däribland
 en del jävstorskar. Hon-
 komna med torsken, att tra-

ditions enligt på Marsö (och
 alla de andra öarna) torske-
 kräs (Torskekräs), d. v. s. huvud,
 lever och ibland även romm
 av torsk ihopkokt i vatten.
 Det var smaksatt med peppar
 och salt och serverades i spa-
 det samt äts tillsammans
 med potatis. På Sladö i
 Västervikskärgården stoppades
 man in en lever i varjs hu-
 vud. Det var ännu bättre.
 Efter måltiden vidtog sm-
 delbart fläkning av torsken
 nere vid sjöboden. Sedan
 skurades den på köllsidan
 med skurborste. Därefter
 saltades den ned i byttor
 med grovt salt och köll-

sidan uppåt, varo på varo,
 till byttas var full. Särskilt
 var fläkningen och skurinn-
 gen en mycket nödosamt
 arbete, som kunde togo tim-
 mar i anspråk. Man fick
 då ligga på knä, direkt på
 bergtallen och samtidigt
 skölja i sjövattnet. Så
 vid togs hemfärden, då tors-
 ken, såväl den färsk som
 den saltade, beglades hem,
 där också gårdsfolket fick
 sin beskärda del, alltså
 fångstens storlek.

En modernare snö-
 torskning är jimplingen,
 då man användes jimplspö
 i st. f. att hålla snöret nu fångst.

Om fisk skulle transporte-
ras från längre bort belägna
fiskeplatser och inte läst fanns
att tillgå, bars den på ryggen
i s. k. halospomekorg, flatad
av ene. Om det bara var lite
fisk, tråddes den på vidjor.
Happborgen var en liten korg.

Fr. sidan Fr. ryggen Uppifrån.

ENEKORG.

Tillvaratagningen av
fisker skedde på olika sätt.
Vi hava redan sett, hur torstena
tillvaratogs. Strömmingen!

om den skulle ätas omedelbart,
 streptes, d. v. s. fisk ligga i
 salt en par timmar, varefter
 den koktes och äts med spadet
 samt potatis, i förnögnare
 hem med vit mjölsås.

Strömming, som skulle ätas
 under vintern, saltades ner
 i laggade byttor och det var
 nogga med, att strömmingen
 skulle stå med ryggen upp,
 var på varv. Därefter såtes
 lock på byttan.

All saltades också ned i
 byttor och ansågs som en stor
 laskerbit. Det skulle helst va-
 ra stor, amltjock ål och den
 ringlades i byttan. Den äts sedan
 kokt och serverades i spadet

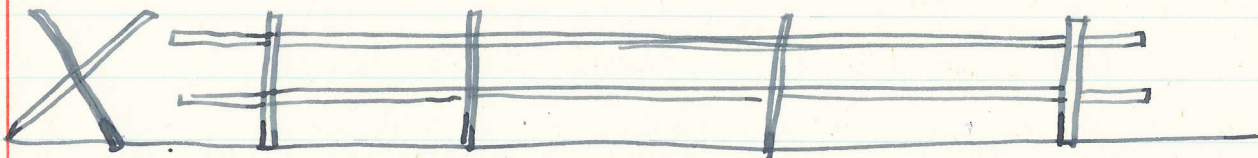
med potatis. I en del lushåll
förekoms den som smörgås-
mat, särskilt vid jul.

Ibland äts strept ström-
ning som "glödhoppas" (glö-
hoppet). Det var då bara att
lägga strömmingen på glöd
eller direkt på järnspritel.
Sådan rätt kallades också för
"botars". Till detta äts nyss-
stekt potatis, som serverades
med skalen på, het och ry-
kande.

Panor, flior och småost
torkades på bräggan utom att
först fläkas. Större fisk
fläktes ut med spröt, innan
den hängdes till torkning.
På Gåsshult fanns en verkstad

lång torkställning, minst 20
m., som troligen under Fri-
dsrifeldtarnas tid 17-1800-talen
använts för torkning av fisk.

Gavel

Torkställning.

All torkad fisk kallades
för torkfisk (torkost, tork-
mört (el. mör), torkpanker.

All torkfisk kunde ätas
som den togs ner från väggen
(rå), kokt eller ugnsstekt
(senare ugnstekt). Före äts den
med kokta röror, senare med
potatis. Före både kokning

och ugnssteking skulle fiskens
 bultas i luggkubb med yk-
 hammare. Torrfisk iugisk of-
 ta i matsäcken. En mycket
 ärginell misterhultare vid
 namn Erik Sand hade alltid
 torrfisk och bröd till mat-
 säck på resor. Självt har jag
 haft sådan matsäck och den
 är både god och närings-
 samt lätt att hantera.
 Man håller då fisken direkt
 i handen som då man
 äter bröd. Brödet i en hand
 och fisken i en hand och
 så bita omväxlande bli god.
 Det förekommer att gäddor röktas
 samt flundra och torsk och
 ässo ab. Brökling är väl nyare.

ULMA 23760. Gunnar Skogsmark. 1958
 SMÅL. MISTERHULT
 Frgl. M 25

På gården hemma fanns en gammal s. k. bastu, som var kvattlurad. Dess tak var framdraget, så att en s. k. basteskjyvj bildades. Där fanns inga väggar utom endast en par jrelare. Här bereddes linor, brots och skåpades. Men halva byggnaden var rökhus med grästensspiseb. Här röktes böb, fläsk och korv men i gamla tider även fisk. På senare tid lät min far bygga en särskild, mindre rökhus, där gäddor och ål röktes. I Ströms by röktes ännu i dag flera sorters fisk, såsom orf (id), ål och strömsning (böb).

Landsmålsarkivet, Uppsala, 23760
G. Skogsmark 1958. MISTERHULT
SMÅL.

ting).

Jag har hört talas om, att man i Mekinga bakar krosskakor med äl i. På Runnå utanför Påskallavik i Döderlults socken lär man baka avlånga krosskakor med en strömming i varje krosskaka.

Av romm tillvartogs särskilt den av abborre, niors, ort (id), gädda, sik och lake, allt i kokt form. Strömmingsrommen stektes med strömmingen.

I Västervik fanns en fiskhandlare, som alltid sade till dem som ville höra på: "Jä tycker om romm, niors tycker om romm å barna tycker om romm." Sedan

ULMA 23760. Gunnar Skogsmark. 1958
SMÅL. MISTERHULT
Fgl. M 25

fisk han heter "Kommen" i hela
sitt liv.

Torsksoppa var för inget
oväntat rät och strömming-
välling med blippt ström-
ming, kockt med potatis
och lagerbärsblad avrättas
oss. Praven äts som åladöbe
med ättika, även stekt äts
med potatis och skarpsås,
men även kockt som åladöbe.
Av spad gjordes ofta soppa
men många slog ut det.

Strömming äts för med
benen i, i det man skar
strömmingens rät över och
ut först bena och. Att bena
strömming ansågs av man-
gen som rana slöseri.

Baru Skulle få färskilda
kraftor, om de äto bensen, så-
de man. Baru, som försökte
bena strömming vid bordet
kunde få både svett och snöry.

Halvtunnmeträ och fjär-
dingar (fjähinge) voro ofta
käril, varo man kallade ned
fisker. I många hus håll
höro man fisk ända till
leda och jag hörde i min
ungdom en dräng säga till
sin matmor: "Hellre äter
jag sur snok än kokt gädd."
Fisk förekom minst två pro-
gänger i veckan och i regel
föredro tjenstefolk kött
just för att de fingo fisk för
ofta. Många menade, att de

aldrig bände sig riktigt mat-
la efter en fiskmal och att
det inte var något att ar-
beta strängt på?

Siltunnas och strömming
fjädlingen var i gamla
tider de förvaringskärn i
källare och vishusbod, som
mest tillades, antingen på
grund av sparsamhet (snål-
het) eller fattigdom. Det
fanns faktiskt lushåll, där
det ansågs särskilt festligt,
om kött eller fläsk någon
gång kom på bordet.

Storfisk förekom utom
lång tun och tre gånger i
vekan och granat ärens
voro alla i lushåll så

leda åt pecuna, råen, och de
ville hurra, när sista biten
stuvades i sin mjölsås. Men
den fiskens inköptes från han-
delsbodarna och lutades i
hemmet med björkaska.

Salt torsk var också en
råen, som nästan alla äto
sig ledna på under vintern
men nöden hade ingen lag.
Många hushåll i städerna
och rypat landet beställde
i Skärgården saltad ål, torsk
och strömming för vintern i
fjärdingar, bager, bar och
lytor.

Ålskinns smetades fast
på väggarna till att torka och
klippes sedan i bitar till

ULMA 23760. Gunnar Skogsmark. 1958
SMÅL. MISTERHULT
Frgl. M 25

blarskinn för kaffe. Till det
 hade man också ort fjäll. I
 mitt föräldrahus användes
 blarskinn till "kalaskaffe"
 för att det skulle bli rik-
 tigt blankt. Det fanns de
 som äro i dag använda det,
 fastän det är mindre vanligt.

Alskinn användes till
 fisknätar på s. k. Blatsch-
 fisker, till kängsnörens äldre
 tid, till skridskosnörens ibland.
 Annars användes till de
 ändamål tygade, tjocka snö-
 ren, s. k. "skräsksimne"
 (simne = snöre). Skridskor
 förre var hängjord och
 hade en stock av trä med
 stälskene i mitten och till

den fordrades svöre i st. för
rem. Till diverse remmar
och s. k. hankar begagnades
älskins. ^{när barnen spelade topp, ladd}
_{de ofta älskins på sinl. viska.}

När fisk rensades, fingo
ofta barnen fiskblåsan att
kulla i aska och sedan
stampen till mj, så att det
smäl. Det var roligt att
lära smälles.

Fisken har haft ännu
större betydelse för hushål-
lets ekonomi än jaktens,
emedan fisk var lättare
att få i större mängder än
vilt, särskilt vid havet och
vid flötar och fiskrika sjöar.
Faktorn kunde knappast läm-
na så stor behållning som fisket.

ULMA 23760. Gunnar Skogsmark. 1958
SMÅL. MISTERHULT
Frgl. M 25